

V Trst z mamó.

Spisal Ivo Trošt.

1.

»Mama! Sedaj sem pa že dovolj velika, da pridem z Vami v Trst«, de nekaj nad osemletna Nanica zvečer, ko je mati nakladala velik jerbas, da ga nese drugo jutro v dobri dve uri oddaljeni Trst.

»Seveda prideš, to vem — a le v Trst; pa nazaj, kdo bo capljaj namesto tebe?« — »Jaz, mama! Boste videli. Še nikoli nisem bila, mama. Pa bi šla tako rada v Trst, mama!«

»Vprašaj očeta. Morda bi te morala kje onemoglo pustiti na poti. Ej, jaz pomnim še dobro, kako je časih lazila za menoj naša Neža. Kar premre so ji noge, pa sva ostali obe na cesti. Saj prav zaradi Neže sem tudi naložila v jerbas nekaj jajec, sadja in masla za prodaj, da ne bo zastonj pot. Slišim, da se je Neža poboljšala; sama je pisala oni dan, naj ji pomaga naš oče. Prej ni pa že toliko let pisala nam, kjer je bivala nehvaležnica, kamor smo jo sprejeli petletno osirotelo sorodnico. Spomnila se je bivališča, kjer je preživela svoja mlada leta.« Nanica pogleda radovedno svojo mamó, pa gre molče k očetu.

Jesensko solnce se je že spravljaló za gore, kokoši so poiskale sinočnje gredi in domači petelin je samo še leno zamahnil s perutnicami, pa je molče spremil svojo družbo spat. Skončarka je devala poleno za polenom na ogenj, da bi čim prej zavrela voda za »polento«, dočim so domači pobirali fižol po njivah. Ženica je mislila o Nežini nehvaležnosti ter sklenila tedaj, ko se je velik ogorek prevrnil v lonec vrele vode, da je slednjič tudi prav, če gre Nanica z njo: bo vsaj videla, kam dovede mlado dekletó.

Na dvorišču so odmevale težke stopinje; domov se vračajoči marljivi Skončarjevi sinovi in hčerkó so odlagali bremena fižola.

»Mama, mamá!« prihiti Nanica. »Oče so dovolili.«

»Prav; samo pazi, da jutri ne zaspiš in iz Trsta domov grede ne opešaš.«

Skončarka je nasula moke v lonec, hoteč reči: »Otrok misli vse bolj iskreno nego mi odrasli ljudje«, pa se je namesto odgovora samo nasmehnila. Nanica je pa sanjala ponoči o neznani Neži, o morju in Trstu.

2.

Skončarjeve Nanice še ni bilo na svetu, ko so njeni starši sprejeli pod streho sorodnico Nežo. Učila se je delati, moliti in pošteno živeti; zakaj Skončarka ni poslednja, ko treba urezati kruha, pa niti ne zaostane ondaj, ko treba pokazati lep zgled, povedati lep nauk. Ali mlada Nežika je rada prejerala kruh in lepe nauke le, dokler je bila prav mlada. Z enajstim letom jo je veselil samo še Skončarjev kruh; Skončarkinih naukov, je pa menila, da zna že več nego je potreba na pamet. Pa si je mislila, da bi utegnilo biti drugod po svetu tudi kruha brez naukov in opominov. To misel so ji utrjale neposlužne tovarišice, ko so samotno pletle nogavice, vezle čipke in se vadile šivati. Z dovršenim trinajstim letom je že vedela, koliko zasluži v par letih v Trstu, kako lepo je v velikem mestu ob morju. Zato je zbirala laške besede in izreke kakor dragocene bisere v bodočo podlago tujemu jeziku, ki ji v tujem mestu pribori vsaj za nekaj kron boljšo službo. Po dovršeni ponavljalni šoli je še zvesteje poslušala vitke, bledolične Tržačane, ki so se poleti ob nedeljah kratkočasili v gostilnicah domače vasi, in se uprav drzno ustavljala dosedanjima svojima rednikoma. Na tihem si je želela trenutka, ko jo zaradi neposlušnosti in sitnosti zapode od hiše. Tega pa ni bilo treba čakati predolgo. Ko so spomladi potem odhajala dekleta iz vasi iskat službe, je bila Neža že nestrpna. »Seveda, greben ti je zrastel«, jo je svarila Skončarka, »pa ti je zrastel pri nas, veš!« Neža ji je po stari navadi še nekaj odgovorila; to je pa dosedanjo rednico ujezilo: »Veš, mi nismo več zate, in ti nisi več za nas. Dobro! Pa se ločimo. Zaradi tebe ne bomo še stradali kruha.«

Nič je niso pretresle te besede. Zbrala je obleko, Skončarka ji je plačala še več, nego je pričakovala, pa je odšla z drugimi v Trst.

Toda vse laško znanje ji ni toliko zaleglo, da bi ostala nad eden mesec pri eni gospodinji. Znala je grdo ugovarjati in ničesar potrpeti.

Ko je morala po sili zapustiti nekdanje razvade, se je gotovo domislila, da Skončarkini nauki niso bili tako brezpotrebni, kakor se ji je zdelo tiste čase. Še Skončarki se je zdelo dobro, ko je zvedela, da Neža izpoznava prejšnje grehe. »To je prva pot, da se poboljša«, je dostavila skrbna ženica, ki sama ni mogla opustiti razvade, da ne bi svojih misli končavala z lepim naukom.

V Trst prihajajoči domačini so jo videvali vedno redkeje. Nekateri so trdili, da se je dvignila gotovo črez morje v Ameriko ali vsaj v Aleksandrijo. Drugi so ugibali, da je gotovo še v mestu, pa v slabi družbi. No, vse te novice je hkrati podrla poslednja, s katero je prisopla iz Trsta »teta« Žulinka: »Neža je v mestu imenitna gospa!« Žulinka jo je videla in govorila z njo, ko jo je srečala s pokašljujočim, bledoličnim Lahom. To je veljalo kakor zavezano.

Žulinko je kmalu potem pobrala smrt, in domačini niso preveč povpraševali ne po nji, ne po Neži — imenitni gospé.

Neža je res kmalu zamenjala domačo nošo z meščansko. Imenitna gospa sicer ni bila, marveč samo soproga bolehnega delavca. Z žulji svojih

rok je preživel njo in nekaj mesecev starega Manuvela. Ko bi le očetu ne ginilo zdravje! Doslej sta služila on in ona; poslej mora ona varovati dete. Drobni Manuvel se je veselil komaj prve pomladi svojega življenja, ko so mu črni možje odnesli ateja v jamo. Nekoliko tednov še potem je sicer črnooblečena mamica tudi njega nosila jokaje po sobici; a kmalu sta morala zameniti tesno sobico še s tesnejšo in temnejšo. Lačna sta bila in zeblo ju je v mrzli zimi, da se je detetu kar kožica krčila na drobčkanih ličecih. Nič ga niso ogrele vse tolažljive laške besede.

Tako se jima je godilo še dve zimi. Tretjo zimo pa, ko je Manuvelček že znal sam ponosno korakati po sobici in sam izgovarjati laške besede, prihajajoče z ulice visoko gori k njemu skozi podstrešno okno, tedaj je mama čutila, da se je po Manuvelčkovem atu podedovani bolezní v njenih prséh pridružila še pljučnica zaradi premnogega dela in večkratne hoje s težo na glavi po visokih stopnjicah. V strahu za ljubljeno dete se je slednjič spomnila Skončarjevih na Krasu in jim pisala milo prošnjo, naj pomagajo vsaj dečku, ki že sedaj zaman kliče svojo mamo, da bi mu dala kruha. A kje naj ga vzame?

Sam ne more iti prosit, saj še vrat ne more in ne zna odpreti. Nji pa so sešteti kratki dnevi.

3.

Nič prav rada ni zapustila Nanica na vse zgodaj tople postelje. Ali Trst in morje velja videti. Niti kave ni mogla popiti, tako jo je še objemal zaspanec. Toda videti toliko novega sveta — naj bi branil zaspanec?

V majhno košaro ji je mati naložila nekaj rumenih hrušek in kos domačega kruha, pa sta odrinili »v imenu božjem«, dočim je solnce še dremalo za gorami, in se je petelin še zaspano oglašal v hlevu, vedoč, da poje gluhim stenam in jaslim. Nekoliko hladno je bilo zunaj, in vse stvari so se ji zdele kakor neznane v temnem mraku. Saj ni še bila ponoči zunaj, razen lani o Božiču, ko sta šli z materjo k polnočnici. — Majhna svetilka jima je kazala pot, kazala med potjo tudi mnogo znanih in še več neznanih žensk, hitečih z mlekom, sadjem in drugo drobnjavo v Trst. Prav veliko sta jih prehiteli. Zato ni Nanica utegnila opazovati z gostimi zvezdami posejanega neba, sicer bi takoj zaostala. Materinih opominov, zakaj peša že sedaj, ni marala. Na Opčinah si je mitničar mel krmežljave oči in nemarno poškilil za brzo odhajajočima ženskama, češ, kako se vama mudi!

Na vzhodu je žarelo nebo, cesta se je vedno bolj svetila, a materina svetilka je bila vedno medlejša. Po široki cesti proti »obelisku na vrhu« so se pomikali nekateri samotež-vozički z mlekom, in domačini v modrih hlačah so se, pušeč duhan, pomikali v mesto na delo. Nanica je že hotela vprašati, kdaj bosta v mestu, kar se zasveti pod njo v nižavi in daleč tja pod daljne gore sivkastomodra, svetla gladina! »Mama, morje, morjel« Mami se je mudilo; morje je ni zanimalo. Bežeča mimo »obeliska«, opazi Nanica globoko pod seboj več vrst golih dreves — brez listja z lučmi med vejami. Tam na nedosežni morski planjavi so se že premikale črne pike, puščaje za seboj

široke brazde, druge tudi dolg oblak dima. »To so čolni, ladje in parobrodil!« pojasni mama po dolgem brezuspešnem povpraševanju. »Oh, mama, pa tisto svetlo, glejte no, ki leze sedaj proti nama? Glejte, mama, tam iz onega stolpa, a-a-ah! Pa zdaj rdeče! A-ah! Mama, ali je to ura?« — »Svetilnik za ladje, ki jadrajo ponoči!« — Nanica se je potem čudila celi poljani hiš, velikih in lepih, stoječih v dolgih vrstah. Toliko cerkvá in zvonikov! Tu zvoní, tam piska, od povsod doní, iz tvornic buči in se kadi. Neprijetni premogov smrad ji ni bil všeč. — Njene oči so bile povsod, samo ne pod nogami in za mamo. Spodtaknila se je, raztresla hruške in kruh ter zaostala. Hitela je jokaje za mamo in se s solzami v očeh čudila, kako lep je Trst, kako bogati ljudje, lepo oblečeni, ki prav gotovo tudi dobro jedo in pijo, ko ponujajo na prodaj toliko čednih in slastnih stvari. Nedoumno ji je bilo, da vsi ljudje ne govoré slovenskega jezika kakor ona z mamo. — Hiteli sta na trg, prodali sadje, maslo in jajca. Tedaj je deklica zopet opazovala praznično oblečene ženske, prihajajoče na trg, potem s trga v cerkev, kjer je vsak hip zvonilo k sv. maši. — Hiteli sta zajutrkovat v neko gostilnico. Tudi ono, kar je Nanica videla tukaj, ji je utrdilo misel, da je v Trstu vsak dan nedelja in vsak dan semenj.

»Kam pa sedaj?« vpraša, ko sta popili kavo, ki se deklici ni zdela nič bolja nego doma.

»K Neži, če jo bova mogli najti.« Hčerki se je videlo to popolnoma nemogoče. Ona ne bi niti več vedela, kod domov. Mati pa izvleče iz žepa zmečkan papir in ga pokaže možu, ki je »z luno pod brado« mirno stopal po ulici. Kmalu sta se umela. Vendar je morala mama še drugemu in tretjemu stražniku »z luno« pokazati Nežin naslov. Slednjič se ustavita v ozki, smrdeči ulici pred visoko hišo. Stopivši v vežo, začneta šteti in meriti dolgo vrsto stopnjic, a prej je mami zmanjkalo sape nego stopnjic. Sedla je poleg jerbasa in vzdihnila: »Čakaj, čakaj, nehvaležnica! Jaz, jaz — —« Nanica je že hotela vprašati, kam se jima je skrila tista grda Neža, ko ji pove mama, da sta premerili komaj polovico stopnjic.

Trudni in upehani dospeta slednjič na vrh stopnjic in potrkata po vseh durih — zaman. Že ju je bilo strah, ko pride za njima ženska v okoličanski noši. Ta jima pove, da je Neža — umrla. Skončarko je pretreslo, hčerka je položila košarico na tla. »Manuvelček pa ne vem, kje je!« dostavi mlekarica, čemur se je Skončarka še bolj čudila, ker ni vedela, kako je dečku ime.

»Več časa sem ji jaz dajala mleka; saj mi je ostala še dolžna nekaj kron. Pa Bog ji ne šteje v greh, jaz ji ne v dolg. Sirota je veliko trpela. — Glejte, tam-le je bila za onimi vratmi! — Pa z Bogom!«

»I, pogledjmo, no! Za pet ran božjih! Boš videla, Nanica, kako Bog kaznuje neposlušnost!« Skončarka plane k durim ter jih odpre. O, uboštvo! Kakor sneg ob pomladnem solncu so Nanici izginili vsi prejšnji sklepi o mestnem bogastvu. Tam pod oknom poslednji ostanki bivšega stola, v kotu tri noge nekdanje postelje, katere boljša polovica je izginila nekam tja v nenasitno žrelo sumljivo stoječe, luknjaste peči. Smrad, nesnaga, razmetana slama in cunje nedoločene barve v največjem neredu. Na kupu smeti je

pojemale nekaj v cunje zavitega, iz cunj so pa molele v človeško kožo odete koščice otroških nožic . . .

»Jej, jej! O, Dio! To je on, to je Manuvel. Saj ga poznam. Pa ga nisem opazila včeraj«, opomni mlekarica, ki ni mogla drugače pozabiti neizplačanih kron, da je pogledala za tujima ženskama. Nanica se prva približa kupu smeti, razgrebe cunje in odkrije črno, kodrasto glavico še ne štiriletnega dečka. Ležal je z glavo navzdol in gladu umiraje grizel si nohte in prste na rokah . . . Ni se mogel več dvigniti, ne zatisniti oči, ne zapreti ust — —. Sama kost in koža: smrt je gledala iz mladega telesa. Deklica mu je ponujala jabolko, a jih ni mogel prijeti, dasi je strastno upiral vanje izmučeno oko. Pokaže mu kos kruha iz košarice in mu ponudi vse, kar ji je ostalo od zajutrka, pa le ni vzel. Pokazal je samo zobe. Skončarka je strmela na pragu, odkašljujoč se kakor za daljšo pridigo, in solze so ji zalile oči, ko je izpoznala, kako se smili trpinček njeni hčerki, ki mu ne more, pa bi mu pomagala tako rada.

Začele so se v nji polegati litanije, pripravljene najprej Neži, potem, da bi jih slišala vsaj Nanica, pa njenemu sinku. Minila jo je tudi mrzkost zaradi Nežine neposlušnosti.

»Žena«, de mlekarici, »saj vas je Bog dal. Skočite po malo juhe ali gorkega mleka! Tu je denar!« — In okoličanka je odšla in se vrnila z gorko juho.

4.

Skončarka se ta dan ni tako brzo vrnila iz Trsta kakor bi rada. Tudi Nanici ni bilo treba hoditi peš in omagovati na poti. Zamudili sta mnogo časa, da sta dečka zavedli in toliko okrepili, kolikor je bilo potrebno, da je mogel z njima. Toda kdo naj ga nese tako daleč?

Kolikor je Skončarka srečala domačih ljudi, je vsakemu povedala nesrečno dečkovo življenje, in vsakomur se je malček smilil; pomagati mu ni mogel nihče. Vsak je pazil sam, da se s svojim bremenom čim prej vrne domov. Slišal je vso nesrečo tudi neki senar s Pivke, odpravljajoč se z vozom domov. »Tam-le gor sedite, kolikor vas je!« In z debelejim koncem bičevnika pokaže na kup sena za seboj na voz! Ni bilo mu treba dvakrat pokazati.

»O, Trst, Trst, kako si ti zapeljiv!« vzklikne Skončarka, oziraje se z vrha pri obelisku na obširno mesto.

»Oče, oče! Mi imamo pa fantka!« zakliče na domačem dvorišču Nanica, ki spotoma ni odnehala, da je mama obljubila, imeti dečka doma. Potem je pa zvedela vso žalostno povest njegove mamice. — Skončar je godrnjal: »Spet za tako nehvaležno plačilo, kakor smo redili njegovo mater.«

»Ej, veš, oče! Mnogo smo že trpeli na svetu, pa potrpiamo še to. Bog nama gotovo povrne kdaj to dobro delo; morda pa tudi bogato nagradi že najine otroke, če vzameva še Manuvelčka pod streho.«

»Naj bo, no, če že ni drugače!« odgovori Skončar.